

NÓTÁRI TAMÁS

egyetemi docens (KRE ÁJK)  
tudományos főmunkatárs (MTA TK JTI)

Ezen előadásban a magyar jogi műnyelv kialakulásának jogtörténeti hátterét kívánjuk vázaltszerűen áttekinteni 1790 és 1844 között. Ennek során elsődlegesen a jogszabályi háttér alakulására térünk ki. A téma beható elemzése kapcsán ehelyütt kívánunk átfogó jelleggel utalni Szép Beáta munkásságára, aki számos írásában hiánypótlóan vizsgálta a magyar jogi műnyelv, kiváltképp a magánjogi műnyelv kialakulásának történetét.<sup>1</sup>

Az első – értelemszerűen még nem a jogtudomány tereumát érintő – magyar nyelvű oktatásról szóló rendelkezés az 1560-as Nagyszombati Zsinat határozata volt, amely *schola vernacula*, vagyis anyanyelvű iskola létrehozását rendelte el. Az első magyar elemista tankönyv 1553-ban Kolozsvárott jelent meg kisdíákok számára, amely *A keresztyéni tudománynak Fundamentuma, rövid és hosszan való kérdésekbe befoglaltatott a magyar [írás] olvasásának módjával egyetemben. A gyermekecskék és egyéb együgyü keresztyéneknek épülésére* címet viselte. Az első átfogó tanügyi rendelkezésként az 1777-es *Ratio Educationis* tekintjük, amely a latin rovására megnövelte a németnek mint idegen nyelvnek az óraszámát, ami azt a célt szolgálta, hogy távlatilag a latint mint hivatalos nyelvet felváltsa a német. Az 1784. május 11-i nyelvrendelet a közigazgatás minden szintjén, valamint az oktatás terén is kötelezővé tette a német nyelv ismeretét – e rendelet 1790 januárjában került visszavonásra. A magyar nyelvű oktatás gyakorlatilag az 1806-os *II. Ratio Educationis* után vette kezdetét, ugyanis az elemi iskolák mellett a korábban latinul oktató gimnáziumokban is engedélyezte a tananyag vernakuláris nyelven történő magyarázatát.<sup>2</sup>

A XVI. századig magyar jogi szaknyelv híján csak a latin nyelvű anyagokban szórványosan megjelenő magyar szakszavakról beszélhetünk. Az első magyar nyelvű jogi szakkönyv Werbőczy *Tripartitum*ának Weres Balázs által készített magyar fordítása volt, amely Debrecenben jelent meg *Magyar Decretum* címmel 1565-ben Hoffhalter nyomdájában.<sup>3</sup> A XVII. és XVIII. században jelentősebb fejlődés nem volt tapasztalható a jogi szaknyelvben. Annak – mintegy kényszerítő erővel bíró – előfeltételeit csupán a XVIII. század végének jogalkotói lépései teremtették meg.

Az 1790. évi XVI. tc., amelynek tárgya akként került megfogalmazásra, „hogy a nyilvános ügyek intézésére idegen nyelv ne használtassék, a magyar nyelv pedig megtartassék”, a következőt rendelte el: „Ő szent felsége biztosítja a karokat és rendeket, hogy bármiféle ügyekre nézve idegen nyelv nem fog használtatni; hogy pedig a magyar hazai nyelv jobban terjedjen és csinosodjék, a gymnásiumokon, akadémiákon és a magyar egyetemen a magyar nyelv- és írástan számára külön tanár fog beállíttatni, hogy azok, a kik e nyelvet nem tudják s meg akarják tanulni, vagy a kik azt már tudják, magukat tökéletesíteni kívánják benne, alkalmat nyerjenek bármelyik irányban kívánságuk teljesedésére; a kormányzéki ügyek

<sup>1</sup> SZÉP Beáta: *Változások a jogi szakszókincsben – Egy diakrón vizsgálat bemutatása*. In: BÁRDOSI Vilmos (szerk.): *Tanulmányok: Nyelvtudományi Doktori Iskola*, Budapest, ELTE BTK, 2012, 351-366; SZÉP Beáta: *Adalékok a magyar jogi szaknyelv kialakulásának történetéhez*. *Magyar Nyelvőr* 2009/3. 310-321; SZÉP Beáta: *A szakfordítás szerepe a magyar gazdasági jogi szakszókincs kialakulásában (PhD-értekezés)*, ELTE BTK, 2012.

<sup>2</sup> NÁDOR Orsolya: *A magyar nyelv politikai státusváltozásai és az oktatás*. *Adalékok a magyar nyelv tanításának történetéhez*. *Anyanyelv-pedagógia* 2009/2. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=158> A régebbi szakirodalomból lásd HERCZEGH Mihály: *A magyar államnyelv jogai a törvényhozó és kormányzó hatalom körében a honfoglalástól mostanáig*, Budapest, Franklin Társulat, 1904.

<sup>3</sup> KABÁN Annamária: *A magyar nyelvű tudományosság kezdetei*. *Keresztyén Magvető* 2004/2. 209-216.

pedig most még latin nyelven lesznek tárgyalandók.”<sup>4</sup> A kormányszéki ügyeket tehát továbbra is latinul tárgyalták, ám a vármegyék az ügyintézés során használhatták a magyar nyelvet, és felterjesztéseiket is megfogalmazhatták magyarul.<sup>5</sup>

Az 1792. évi VII. tc. a magyar nyelv tanításáról és használatáról kötelező tantárggyá tette a magyar nyelvet,<sup>6</sup> valamint úgy rendelkezett, hogy: Az 1791:16. törvénycikkely céljának gyorsabb elérése végett, Ő királyi felsége helyeslésével határozzák a karok és rendek, hogy a magyar nyelv tanítása ez ország határai között ezentúl rendes tantárgy legyen, hogy ily módon bizonyos idő lefolyása alatt lassankint közhivatalt az ország határain belül csak olyanok nyerjenek, a kik egyéb, rendszeren elvégzett tanulmányaik mellett a hazai nyelv ismeretét is a tanárok bizonyítványával igazolni tudják. A kapcsolt részekben pedig maradjon rendkívüli tantárgynak. Azok a külföldiek azonban, a kik a közműveltségi tudományok tanulása végett látogatják a magyar egyetemet, vagy az akadémiákat, és nem szándékoznak valaha ez országban alkalmaztatást nyerni: a magyar nyelv tanulásának kötelezettsége alól mentessenek föl.”<sup>7</sup> A törvénycikk továbbá jelentés kidolgozására vállalt kötelezettséget arra nézve, hogy a helytartótanács hogyan válaszoljon magyarul a hozzá magyar nyelven forduló törvényhatóságoknak: „Arra a kérelemre nézve pedig, mely szerint a királyi helytartó-tanács azon vármegyéknek, melyek magyar nyelven teendik fölterjesztéseiket, ugyanazon ügyekben magyarul válaszoljon: Ő szent felsége kegyelmesen el fogja rendelni, hogy a helytartó-tanács szervezése dolgában munkálkodó bizottság fontolja meg, és a legközelebbi országgyűlés elé terjesszen véleményes jelentést az iránt, hogy a helytartó-tanács a hozzá magyarul író magyar törvényhatóságoknak, az ország határain belül folyó helyi közigazgatás teendőit illetőleg, az Ő szent felsége által június 22-ikéről a karokhoz és rendekhez intézett kegyelmes rendeletében világosan kifejezett elvekhez képest, miképpen válaszolhasson magyar nyelven.”<sup>8</sup>

A magyar nyelv használatáról 1805. évi IV. tc. melyet „a hazai nyelv teljesebb kiművelésének előmozdítására, mely az 1792. évi VII. törvénycikk által is elrendeltetett, Ő királyi felsége jóváhagyásával határozták a karok és rendek”, kötelezte a helytartótanácsot kötelezte a magyar nyelvű felterjesztések magyar nyelven történő megválaszolására, s egyúttal a törvényhatóságok jogot kaptak arra, hogy a kancelláriához címzett felterjesztéseikben párhuzamosan használhassák a latint és a magyart. Ugyanakkor rögzítést nyert, hogy „a királyi Curia a magyar nyelven befejezett s hozzá föllebbezett perekben most még ne legyen köteles ugyanazon nyelven határozni”. A törvény egyúttal rendelkezett a terminológiai kétértelműséget kiküszöbölése tárgyában is, hogy a felterjesztéseket hasábosan latin és magyar nyelven is megszerkesszék.<sup>9</sup>

---

<sup>4</sup> <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=4890>

<sup>5</sup> SzÉP (2009) i. m. 314.

<sup>6</sup> SzÉP (2009) i. m. 314.

<sup>7</sup> <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=4957>

<sup>8</sup> <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=4957>

<sup>9</sup> <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5019>

1. § Hogy már ezen országgyűlésén az Ő szent felsége elé küldendő fölterjesztések, a szavak netalán előforduló kétértelműségének kikerülése végett is, hasábosan latin és magyar nyelven szerkesztessenek.

2. § Továbbá az ország törvényhatóságainak szabad legyen szintén a magyar királyi udvari kancelláriához küldendő fölterjesztéseket hasonlóképen latin s egyszersmind hazai nyelven kiállítaniok.

3. § Szabadságukban maradjon azonkívül azon törvényhatóságoknak, melyek azt tenni kívánják, a magyar királyi helytartó-tanáccsal való levelezéseiket hazai magyar nyelven írni, s a törvényszékeken s perekben is a magyar nyelvet használniok.

4. § A hazai nyelvet használó ezen törvényhatóságoknak azután a magyar királyi helytartó-tanács ugyanazon nyelven válaszoljon; de a királyi Curia a magyar nyelven befejezett s hozzá föllebbezett perekben most még ne legyen köteles ugyanazon nyelven határozni.

A XIX. század első felében Georch Illés *Honnyi Törvény* című háromkötetes, Pozsonyban 1804 és 1808 között megjelent munkája kezdte kiszorítani a latin nyelvű jogi tankönyveket, noha több jelentős mű, így például Szlemenics Pál a magyar magánjogot négy kötetben feldolgozó műve (*Elementa juris Hungarici civilis privati*) is latinul jelent meg Pozsonyban 1819-ben. Ebben az időben számos jogi szótár látott napvilágot, így – többek között – Huszár Károly *A tisztí írás alkotásának és módjának sommás tudománya* (Pest, 1816), Pauly Károly *Polgári és pörös szótár* (Buda, 1827), Puky Károly: *Honni törvény szótár* (Pest, 1830), Fogarasi János *Diák-magyar műszókönyv a magyarhoni törvény- s országtudományból* (Pest, 1833), Kunoss Endre *Gyalulat, vagyis megmagyarosított jegyzéke azon idegen szavaknak, melyek különféle nyelvekből kölcsönözetvén, a magyar beszédben és írásban korcsosítva vagy eredetikepp használtak* (Pest, 1835) című műve.<sup>10</sup>

A vármegyékben fokozatosan bevezetést nyert a magyar nyelv teljes körű alkalmazása, amely folyamat 1834-re lezárult. A magyar nyelvről szóló 1836. évi III. tc. az Ítéltáblát is arra kötelezte, hogy a magyar nyelven vitt perekben az ítéleteket magyar nyelven fogalmazza meg.<sup>11</sup> Ennek eredményeként jelent meg 1837-ben a *Debreczeni Kerületi Tábla szótára* című jogi szakszótár.

Az 1840. évi VI. tc. az egyházi és világi törvényhatóságokat, valamint az udvari kamarát is kötelezte, hogy levelezésükben a magyar nyelvet alkalmazzák.<sup>12</sup> A magyar nyelv és

---

5. § Mivel pedig a magyar nyelv tanítása Magyarország határai között már az 1792:VII. törvénycikk által a rendes tantárgyak közé soroztatott: Ő szent felsége ezen törvénycikkely foganatosításáról gondoskodni méltóztatik.

<sup>10</sup> SZÉP (2009) i. m. 315.

<sup>11</sup> <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5148>

1. § Hálás érzéssel tisztelik a Karok és Rendek Ő Felsége Atyai szívének hív Magyarjaihoz viseltető jósága azon dicső példáját, melynél fogva kegyelmesen kinyilatkoztatni méltóztatott: hogy a Törvények magyar Szerkezet eredeti, és a két Szerkezet között támadható kétséges értelem eseteiben elhatározó legyen.

Egyébiránt a nemzeti nyelv előhaladási gyarapodásának eszközzésére meghatározatlik: hogy

2. § A jelen Törvény kihirdetésétől a perlekedők a királyi ítélő Tábla előtt pereiket magyar nyelven kezdhetik, folytathatják, - a Királyi Udvari Fő-Törvényszék pedig azokban ítéletet ugyan magyar nyelven hozzon.

3. § Minden hiteles kiadásoknak szokott bevezetése és befejezése hazai nyelven készíthetetik.

4. § Azon helyeken, hol a Gyülekezethez magyar nyelven mondatnak szent beszédek, az Anyakönyvek is magyarul írássanak.

5. § Az Ó-Aradi oláh Mesteri és Papi előkészületi Intézetben magyar nyelvet tanítószék felállításáról Ő Felsége kegyelmesen rendelkezni fog.

<sup>12</sup> <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5202>

Ő Felsége atyai szívének hív magyarjaihoz viseltető jósága azon újabbi dicső példait, melyeket a nemzeti nyelv gyarapítása eszközzése végett a jelen országgyűlés alatt is adott, a Karok és Rendek mélyen tisztelik, és

1. § Annak kegyelmes megegyezésével az országos felírások Ő eleibe már e jelen országgyűlésből egyedül magyar nyelven terjesztetvén fel - valamint azt: úgy

2. § Abbeli kívánságoknak kegyes elfogadását is, hogy ezentúl az Ország határaibani köztörvényhatóságok is legfelsőbb helyre teendő felírásaikat szinte egyedül magyar nyelven szerkesztessék, hálás érzéssel törvénybe iktatják, - egyszersmind pedig határozzák: hogy

3. § A királyi helytartó-tanács nem csak intéző, hanem körleveleit is az országbeli minden törvényhatóságokhoz magyar nyelven bocsássa el.

4. § Az egyházi törvényhatóságok a világ törvényhatóságokkal, s ezek egymással, az Ország határain belől levelezést egyedül magyar nyelven folytatni tartoznak.

5. § A magyar királyi udvari kamara a hozzá magyar nyelven író törvényhatóságokkal ugyanazon nyelven levelezen.

6. § A káptalani kiadásoknak kezdő és befejező szakaszait, valamint a tárnoki széknek ítélet-leveleit is, magyar nyelven szerkesztetni kellekik.

7. § Oly helyeken is, hol a gyülekezethez szent beszédek magyar nyelven nem tartatnak, a jelen országgyűlésnek berekesztésétől számítható három évek múlva az anya-könyvek magyar nyelven írássanak.

8. § Ezentúl minden vallásbeli különbség nélkül plébánusoknak, egyházi szónokoknak, káplánoknak és segédeknek olyak alkalmazzassanak, kik a magyar nyelvet tudják.

nemzetiségről szóló 1843–1844. évi II. tc. úgy rendelkezett, hogy a „törvénycikkek valamint már a jelen országgyűlésen is egyedül magyar nyelven alkottattak és erősítették meg. Úgy ezentúl is mind alkottatni, mind királyi kegyelmes jóváhagyással megerősíteni egyedül magyar nyelven fognak”. Ugyanezen törvény rendelkezett arról is, hogy az országgyűlés nyelve kizárólag a magyar legyen.<sup>13</sup>

E rendelkezések újabb lökést adtak a magyar jogi szaknyelv fejlődésének. Vagyis ezt követően a pesti jogi karon is áttértek egyes tárgyaknál a latinról a magyarra mint oktatási nyelvre: ekkor vezették be a büntetőjog és a bányajog kivételével az összes jogi tárgyak tekintetében a magyar nyelvű oktatást, 1845-től pedig azt e két tantárgyra is kiterjesztették.<sup>14</sup>

A jogi magyar nyelv fejlesztésére törekvők, a szakszótárak összeállítói azonban sajnos kevésbé voltak tekintettel a nyelvészet eredményeire, így a szinonimaalkotás elburjánzása az érthetőség, a jogi nyelvben elengedhetetlenül szükséges precizitás ellen hatott. A zűrzavart felszámolandó az Akadémia a kor legkiválóbb nyelvészeinek és jogászainak bevonásával szakszótár megalkotását tűzte ki célul, aminek eredményeként 1843-ban napvilágot látott a *Törvénytudományi Műszótár*. E nagy vállalkozás hozadéka azonban kétes értékű maradt, lévén hogy a szótár egyrészt szintén számos magyar szinonimát adott meg egy-egy idegen, rendszerint latin terminushoz, másfelől pedig nem definiálta e kifejezéseket. A magyar királyi udvari tanács 1845-ben Bécsben kiadta a *Hivatalos műszótár*at, amelyben megfogalmazást nyert azon elv, hogy egy tartalmat egyetlen terminussal kell visszaadni – e gondolat azonban a következő évtizedekben sem vált egyeduralmódóvá a magyar szótárszerkesztésben. A zavart

---

9. § Ő Felsege kegyelmesen rendelkezni fog, hogy a magyar nyelvnek tudása a katonai véghelyeken is gyarapíttassék, s a magyar ezredeknek kormányai a magyarországi törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek.

10. § Az országos pénztárak kezeléséről számadások magyar nyelven folytattassanak.

11. § Ő Felsegének megegyező kegyelmes akaratjával a Magyarországon és ahhoz kapcsolt Részekben kinyomtatott minden munkákból a magyar tudós társaságot egy példány illeti.

<sup>13</sup> <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5255>

Az ország Rendei ő Felsege kegyelmes megegyezése hozzájárultával meghatározták, hogy:

1. § Az országgyűléshez bocsátandó minden kegyelmes királyi Leiratok, Előadások, Válaszok, és Intézmények ezentúl egyedül magyar nyelven adassanak ki.

2. § A törvénycikkek valamint már a jelen országgyűlésen is egyedül magyar nyelven alkottattak és erősítették meg: úgy ezentúl is mind alkottatni, mind királyi kegyelmes jóváhagyással megerősíteni egyedül magyar nyelven fognak.

3. § Országgyűlési nyelv ezentúl kirekesztőleg a magyar lészen, egyedül a kapcsolt Részek követeinek engedtetvén meg: hogy azon esetben, ha a magyar nyelvben jártasok nem lennének, a közelebbi 6 évek alatt tartandó országgyűléseken szavazataikat latin nyelven is kijelenthessék.

4. § A magyar udvari Cancellaria útján az ország határain belől bocsátandó minden iratokban, akár legyenek ő Felsege által aláírva, akár nevében adassanak ki - és így a magány folyamodásokra kelendő rendeletekben és határozatokban is - szinte a magyar nyelv használtassék.

5. § A királyi Helytartótanács minden nemű tárgyalásaiban, hivatalos foglalkozásairól viendő jegyző-könyveiben, valamint ő Felsege eleibe terjesztendő felírásaiban, és az ország határain belől minden hatóságokhoz bocsátandó minden intézményeiben a magyar nyelvet használja; - azon levelezések, melyeket a királyi Helytartótanács a hadi fő-, és az ő Felsege örökös tartományaibeli polgári törvényszékekkel s kül-országi törvényhatóságokkal folytatand, ide nem értetvén.

6. § A királyi udvari főtörvényszék nyelve az ország határain belől indított minden perekre nézve, valamint az ország határain belől minden ítélőszékek - következésképp a szentszékeknek nyelvek is, a magyar lészen; s azon ítélőszékeknek hivatalos minden egyéb dolgaik is magyar nyelven folytatandók.

7. § A kapcsolt Részekbeli törvényhatóságok a magyarországi hatóságoknak magyar, - ezek pedig a kapcsolt Részekbeli törvényhatóságoknak latin nyelven irt leveleiket is fogadják el; tárgyalják, és azokat illő válasszal lássák el.

8. § Ő Felsege már kegyelmesen elrendelte, hogy a magyar nyelv a kapcsolt Részekbeli fő-, és minden közép iskolákban (Academia és Gymnasiumokban) mint rendszerinti tudomány taníttassék; - nem különben

9. § Ő Felsege méltóztatott kegyelmesen rendelkezéseket tenni már az iránt is, hogy az ország határain belől iskolákban közoktatási nyelv a magyar legyen.

<sup>14</sup> NAGY Zsolt: A magyar jogi oktatás történeti áttekintése a második világháborúig. *Jogelméleti Szemle* 2003/2.

véglegesen csupán a Márkus Dezső által szerkesztett, hatkötetes, 1898 és 1907 között megjelent *Magyar Jogi Lexikon* volt képes felszámolni.<sup>15</sup>

Ezen időszak erőfeszítéseit, eredményeit és visszasságait a legpontosabban talán Bakos Gábor elemzi két munkájában: az Akadémián az 1880. április 12-én felolvasott *A magyar jogi műnyelv kérdéséhez. Jogirodalmi és nyelvészeti tanulmány – Tekintettel jogi műnyelvünk jelenére, múltjára, mivoltára és gyökeres javítására* című értekezésében, valamint 1883-ban megjelent *A magyar jogi műnyelv alapelvei és törvényei. Elméleti és gyakorlati útmutató jogi műnyelvünk tisztítására és javítására* című munkájában.

---

<sup>15</sup> SZÉP (2009) i. m. 317.